

بازگشت وی به نیشابور دانسته نیست. او به نشر دانش اهمیتی ویژه می‌داد تا آن‌جا که به گفته بزرگانی مانند ابواسحاق شیرازی، فقیهان حنفی نیشابور از شاگردان او و ابوسهل زجاجی به شمار می‌آمدند.^۱ حاکم نیشابوری در گزارش اخباری از احمد بن محمد نیشابوری، به نقل از ابوبکر ابهری، از بزرگان مذهب مالکی، احمد را فقیه‌ترین دانشور خراسان دانسته است.^۲

فرزندان وی نیز تا چند نسل منصب قضاوت را بر عهده داشتند؛ از جمله قاضی ابونصر بن قاضی ابوحسین بن قاضی ابوالقاسم که همگی به ابوحسین قاضی الحرمین نسب می‌برند.^۳

۴۰۶ق؛ العبر فی خبر من غیر: الذهبی (م. ۷۴۸ق.)، به کوشش المنجد، کویت، مطبعة حکومه، ۱۹۸۴م؛ العقد الثمین فی تاریخ البلد الامین: محمد الفاسی (م. ۸۳۲ق.)، به کوشش فؤاد سیر، مصر، الرساله، ۱۴۰۶ق؛ المنتخب من کتاب السیاق لتاریخ نیشابور: ابراهیم بن محمد الصریفینی (م. ۶۴۱ق.)، به کوشش خالد حیدر، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ق؛ الوافی بالوفیات: الصفدی (م. ۷۶۴ق.)، به کوشش الارنؤوط و ترکی مصطفی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۰ق.

سید مجتبی حسینی

احیاء اللیل ← شب زنده‌داری

اخبار دار الهجره: از منابع تاریخ

محلّی مدینه در سده ششم هجری،
نوشته رزین بن معاویه عبدری سرقسطی
اندلسی (م. ۵۲۴ق.)

اخبار دار الهجره از کتاب‌های تاریخ محلی، با تأکید بر فضیلت‌های مدینه، آگاهی‌های مربوط به مکان‌ها، مساجد مدینه، توسعه‌های مسجدالنبی و گزارش‌های متنوع تاریخی را در بر دارد. تنها آگاهی‌های اندکی از کتاب بر جای مانده و اصل آن گویا گم شده است.

ابوالحسن رزین بن معاویه بن عمار عبدری سرقسطی اندلسی مالکی از محدثان اندلس و

← منابع

اخبار ابی حنیفه: حسین بن علی الصیمری (م. ۴۳۶ق.)، بیروت، عالم الکتاب، ۱۴۰۵ق؛ تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر: الذهبی (م. ۷۴۸ق.)، به کوشش عمر عبدالسلام، بیروت، دار الکتاب العربی، ۱۴۱۰ق؛ الجواهر المصیبه فی طبقات الحنفیه: عبدالقادر القرشی (م. ۷۷۵ق.)، میر محمد کتب‌خانه، کراچی؛ سیر اعلام النبلاء: الذهبی (م. ۷۴۸ق.)، به کوشش گروهی از محققان، بیروت، الرساله، ۱۴۱۳ق؛ شذرات الذهب: عبدالحی بن العماد (م. ۱۰۸۹ق.)، به کوشش الارنؤوط، بیروت، دار ابن کثیر،

۱. اخبار ابی حنیفه، ص ۱۷۱؛ الجواهر المصیبه، ج ۲، ص ۲۴۹.

۲. سیر اعلام النبلاء، ج ۱۶، ص ۲۶؛ العقد الثمین، ج ۲، ص ۱۴۶؛ العبر، ج ۲، ص ۲۹۷.

۳. المنتخب من کتاب السیاق، ج ۱، ص ۲۱۲.

ذهبی جز کتاب *تجرید الصحاح الستة*، اثری دیگر برای رزین عبدی معرفی نکرده و این کتاب را هم نقد کرده است.^۷ این اثر از منابع ابن حجر در نگارش *فتح الباری* بوده است.^۸ از دیگر آثار رزین عبدی، کتابی در تاریخ مکه است که به گفته تقی الدین فآسی (م. ۸۵۳ق). خلاصه‌ای از *اخبار مکه* ازرقی (حدود ۲۲۵ق.) بوده است.^۹

آگاهی‌هایی مستند از اصل *اخبار دار الهجرة*، و نیز زمان گم شدن و محتوا و موضوعات آن در دست نیست. تا چند سده پس از وفات رزین عبدی، نشانه‌ای از این کتاب در منابع تاریخی و کتاب‌شناسی‌ها و شرح حال‌نامه‌ها نیامده است. گویا نخستین بار از سده نهم ق. نام کتاب و اهمیت آن به منزله مرجع و مأخذی در مدینه‌شناسی، با عنوانین مختلف، آمده است. در برخی از این منابع، آن را *اخبار دار الهجرة*^{۱۰} و در شماری دیگر *رزین*^{۱۱} ثبت کرده‌اند.^{۱۲}

شناخت ما از *اخبار دار الهجرة* منحصر است به قطعات و نقل شده‌هایی که تاریخ‌نگاران مدینه در آثار خود آورده‌اند. گزارش‌های

امامان حرمین به شمار می‌رود. از آن‌جا که امام مقام مالکیان در مسجدالحرام بوده، به امام الحرمین* شناخته شده است.^۱ جست‌وجو و پژوهش درباره زندگی و رویدادهای زندگانی او نتیجه ثمربخشی ندارد و در منابع تنها نام شماری از استادان و راویان او مشخص شده است. رزین عبدی در مکه، *صحیح بخاری* را از ابی‌مکتوم عیسی بن ابی‌ذر هروی و *صحیح مسلم* را از حسین بن علی طبری فراگرفت.^۲ ابن عساکر، ابو موسی مدینی و ابو مظفر شیبانی طبری از او روایت کرده‌اند.^۳ آگاهی‌ها درباره او در همین حد است که از دانشوران و محدثان اندلس بوده و گویا در *سرقسطه* (زاراگزا) زاده شده و پس از سفر حج، مدتی مجاور مدینه و سپس مکه شده و زمانی دراز در مکه مانده و همان‌جا درگذشته است.^۴ ضبی او را محدثی سرقسطی معرفی کرده که در ۵۲۴ق. وفات یافته است.^۵ در برخی منابع، سال وفات او ۵۲۵ق. و در برخی دیگر، ۵۳۵ق. ثبت شده است.^۶

۱. سیر اعلام النبلاء، ج ۲۰، ص ۲۰۴-۲۰۵؛ *شذرات الذهب*، ج ۶ ص ۱۷۵؛ *الاعلام*، ج ۳، ص ۲۰.
۲. *العقد الثمین*، ج ۴، ص ۳۹۹.
۳. *العقد الثمین*، ج ۴، ص ۳۹۹.
۴. *العقد الثمین*، ج ۴، ص ۳۹۸-۳۹۹؛ *شذرات الذهب*، ج ۶ ص ۱۷۵.
۵. *بغیة الملتمس*، ص ۲۹۳.
۶. سیر اعلام النبلاء، ج ۲۰، ص ۲۰۵؛ *شذرات الذهب*، ج ۶ ص ۱۷۵.

۷. سیر اعلام النبلاء، ج ۲۰، ص ۲۰۵.

۸. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۳۴، «مقدمه».

۹. *العقد الثمین*، ج ۴، ص ۳۹۹.

۱۰. تحقیق النصره، ص ۲۳؛ معجم ما الف عن المدینه، ص ۲۲.

۱۱. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۳۱۴.

۱۲. تحقیق النصره، ص ۲۳؛ معجم ما الف عن المدینه، ص ۲۲.

گسترده زین الدین مراغی (م. ۸۱۶ق.) از این کتاب نشان می‌دهد که از مصادر اصلی مراغی در نوشتن تحقیق *النصره** بوده است. او در همه مباحث و ابواب تحقیق *النصره*، مستقیم و بی‌واسطه، از *اخبار دار الهجره* گزارش کرده^۱ و گاه گزارش‌ها و سخنان رزین عبدری را با دیگر تاریخ‌نگاران مدینه مقایسه و تطبیق و از اخبار او دفاع نموده است.^۲ گزارش‌های مراغی از *اخبار دار الهجره* به این موارد مربوط است: تحقیق درباره نام یثرب، سکونت اوس و خزرج در مدینه، فضیلت مکان میان قبر و منبر پیامبر ﷺ، فضیلت اهل قبا و مسجد قبا، ساخت مسجد النبی و افزوده‌ها و تعمیرات آن، معرفی برخی از حصن‌ها و دژهای مدینه، فضیلت‌های مدینه و پاداش مردن در آن‌جا.

گویا *اخبار دار الهجره* از منابع فیروزآبادی (م. ۸۱۷ق.) در نگارش *المغانم المطابه* بوده و او درباره بنای مسجد النبی، مقبره بقیع و سقیفه بنی ساعده و مسجد عرصه، آگاهی‌هایی از این کتاب برگرفته است.^۳ همچنین سخاوی (م. ۹۰۲ق.) آن را ذیل کتاب‌های فضیلت‌های مدینه ثبت کرده است.^۴ بیشترین گزارش‌ها و قطعات باقیمانده از

اخبار دار الهجره، در *وفاء الوفاء** سمهودی (م. ۹۱۱ق) آمده است.^۵ شاید با گردآوری و تدوین نقل شده‌های سمهودی بتوان مباحث اصلی کتاب را بازسازی کرد. این گزارش‌ها مباحثی متنوع را در بر می‌گیرند؛ همچون: اخبار و آگاهی‌هایی درباره فضیلت‌های مدینه، نخستین ساکنان مدینه از یهود و انصار و نسب انصار، درگیری اوس و خزرج با یهود، هجرت نبوی و منازل و راه طی شده از مکه تا مدینه، سکونت پیامبر اکرم ﷺ در خانه ابویوب انصاری، پیمان برادری انصار و مهاجران، سنت‌های نبوی از سال اول تا دهم ق. و برخی از مهم‌ترین رخدادهای سال‌های هجرت تا حجة الوداع، مکان نخست مسجد النبی و چگونگی ساخت آن، توسعه آن در روزگار عمر خطاب، فضیلت منبر و روضه، حجره‌های همسران پیامبر، و تخلیق (خوشبو کردن) مسجد النبی. همچنین بخشی از گزارش‌های رزین عبدری درباره این مباحث است: مساجد مدینه، فضیلت‌های مسجد قبا، مقبره بقیع، مقبره شهدای احد و کسانی که در آن دفن شده‌اند، نام برخی از چاه‌های مدینه مانند بئر اریس و عقیبه، صدقات النبی، و مناطق و قرای مدینه منوره. گزارش از سیره فاطمه زهرا ﷺ در زیارت قبور بقیع که در *الدرة الثمینه** ابن نجار و کتاب‌های پس از او بازتاب یافته، گویا

۱. تحقیق النصره، ص ۲۳-۲۴، ۲۸، ۳۵، ۴۷، ۴۹، ۵۴.

۲. تحقیق النصره، ص ۵۴-۵۶.

۳. المغانم المطابه، ص ۲۵۳.

۴. الاعلان بالتوبیخ، ص ۲۷۴.

۵. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۳۱۱-۳۱۵، ۳۵۱-۳۵۹.

◀ منابع

الاعلام: الزركلي (م. ۱۳۹۶ق.)، بيروت، دار العلم للملايين، ۱۹۹۷م؛ الاعلان بالتوبيخ: شمس الدين السخاوي (م. ۹۰۲ق.)، به كوشش فرانس روزنتال، بيروت، دار الكتب العلمية؛ بغية الملتبس في تاريخ رجال اهل الاندلس: احمد بن يحيى الضبي (م. ۵۹۹ق.)، دار الكتاب العربي، ۱۹۶۷م؛ تحقيق النصره بتلخيص معالم دار الهجرة: ابوبكر بن الحسين المراغي (م. ۸۱۶ق.)، به كوشش الاصمعي، مدينة، المكتبة العلمية، ۱۴۰۱ق؛ سير اعلام النبلاء: الذهبي (م. ۷۴۸ق.)، به كوشش گروهی از محققان، بيروت، الرساله، ۱۴۱۳ق؛ شذرات الذهب: عبدالحی بن العماد (م. ۱۰۸۹ق.)، به كوشش الارنؤوط، بيروت، دار ابن كثير، ۱۴۰۶ق؛ العقد الثمين في تاريخ البلد الامين: محمد الفأسي (م. ۸۳۲ق.)، به كوشش فؤاد سير، مصر، الرساله، ۱۴۰۶ق؛ معجم ما الف عن المدينة المنورة: عبدالرزاق فراج الصاعدي، جده، المكتبة القصرية الذهبيه، ۱۴۱۷ق؛ المغانم المطابه: محمد الفيروزآبادی (م. ۸۱۷ق.)، به كوشش حمد الجاسر، رياض، دار اليمامة، ۱۳۸۹ق؛ وفاء الوفاء: السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به كوشش السامرائی، مؤسسة الفرقان، ۱۴۲۲ق.

علی احمدی میرآقا

الاخبار الغريبة...: کتابی در تاریخ

مدینه، نوشته جعفر بن حسین موسوی

مدنی (۱۳۴۲ق.)

اخبار الغریبة فیما وقع بطیبة الحبیبة از کتاب های مختصر در تاریخ مدینه و شامل

نخست در کتاب اخبار دار الهجرة آمده است.^۱ میحث سنتها و تشریحات نبوی در سالهای پس از هجرت در مدینه، از طریق رزین عبدری در کتابهای بعد بازتاب یافته است.^۲

گزارش های تاریخ نگارانی مانند مراغی (م. ۸۱۶ق.)، فیروزآبادی (م. ۸۱۷ق.) و سمهودی (م. ۹۱۱ق.) از کتاب اخبار دار الهجرة و تحلیل و مقایسه آنها نشان می دهد که عمده آگاهی ها و گزارش های این کتاب از تاریخ قدیم مدینه است و تاریخ تحلیلی، سیاسی، طبیعی و جغرافیای مدینه در سده های نزدیک به مؤلف را در بر نداشته است. نگاه رزین معطوف به تاریخ هجرت نبوی و پیامدها و تغییراتی است که در پی داشته است؛ از جمله تغییر نظام سیاسی مدینه، تحول در نظام فکری مردم و نوسازی یثرب کهن و تغییر آن به مدینه النبی و شکل گیری نخستین شهر اسلامی در تاریخ گسترش اسلام. گزارش او از مجموعه رفتارهای سیاسی - نظامی پیامبر اکرم ﷺ در این شهر، نتیجه اهمیتی است که در پی تحولات این شهر در اذهان تاریخ نگاران اسلامی پدید آمده است. وی بیشتر به تاریخ معنوی مدینه و تحولاتی پرداخته که بر اثر ورود پیامبر اکرم ﷺ به مدینه، در این شهر مقدس رخ داده است.

۱. تحقیق النصره، ص ۱۳۳.

۲. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۴۶۲.